
Posvetovanja

Mednarodni znanstveni sestanek *Zgodovina alkohola in tobaka na Slovenskem*, Celje, 19. junij 2008

Na sončno četrtkovo jutro se je v celjskem Narodnem domu zbrala skupina zgodovinarjev, udeležencev enodnevnega znanstvenega posveta o zgodovini alkohola in tobaka na Slovenskem, ki je potekal v sodelovanju Zgodovinskega društva Celje in Inštituta za novejšo zgodovino. Do srečanja je prišlo na pobudo dr. Andreja Studna, osredotočil pa se je - z eno izjemo - predvsem na pretekli dve stoletji. Razmislek o družbeni vlogi alkohola in tobaka, ki sta zlasti od vzpona ideje slovenskega naroda postajala vidna elementa v narodnjaški in moralistični retoriki, so resne znanstvene razprave slovenskih zgodovinarjev pravzaprav prese- netljivo dolgo skoraj povsem prezrle. Slovensko zgodovinopisje je tematiko alko- hola in tobaka doslej skrčilo predvsem na zgodovino alkoholizma ali jo predstavilo kot "ironično vitico nemorale", s katero se je začinilo besedila o preteklosti.

Po krajšem pozdravnem govoru celjskega župana Bojana Šrota sta udeležencem in maloštevilnim obiskovalcem namenila uvodne besede dr. Tone Kregar, pred- sednik Zgodovinskega društva Celje, in dr. Andrej Studen, predsednik Program- skega odbora posveta. Z recitacijo dveh avtorskih pesmi skupine MI2 o "kulturi" pitja in kajenja je dr. Tone Kregar na pisano paletu prispevkov nanesel nekaj za- bavnih poetičnih odtenkov in tako na svojevrsten način skiciral sodobno podobo vsakdanjega odnosa do alkohola in tobaka. Dr. Andrej Studen je nato predstavil idejno zasnovo sestanka: opozoril na slabo zastopanost omenjene tematike v slovenskem zgodovinopisju, hkrati pa je izpostavil šibke točke samega srečanja, ki bi lahko nudile izhodišča za nadaljnje raziskovanje. Posvet je potekal v štirih sklo- pih, na katerih je predstavilo svoje prispevke petnajst zgodovinarjev.

Posvet je otvoril mag. Aleksander Žižek iz celjskega Zgodovinskega arhiva, ki je s predstavitvijo razkoraka med cehovskimi pravilniki in dejanskim stanjem v cehovskih vrstah ponudil tematiki močno potrebno dopolnitev s časovnega vidika, z več stoletij oddaljene novoveške cehovske združbe.

Redni profesor ljubljanske Filozofske fakultete dr. Janez Cvirn je skozi prizmo spominskih in časopisnih virov predstavil prepletanje alkohola in "visoke" politike v dunajskem državnem zboru; to razmerje je izzvalo goreče proračunske razprave glede davka na alkohol in polnilo mize številnih restavracij in krčem v bližnji okolici na račun pogosto napol prazne dvorane dunajskega parlamenta. Njegov prispevek je prikazal vpliv alkoholiziranosti v poslanskih vrstah na vsakdanje par- lamentarno delovanje in usklajevanje zakonodaje v višku dekadentne dobe avstro- ogrskega parlamentarizma.

Na podoben način je svoj prispevek zastavil dr. Jure Gašparič z Inštituta za novejšo zgodovino, ki je svoj raziskovalni žaromet z Dunaja usmeril v beograjski parlament. V mladi skupščini poslancev raznolikih kultur, navad in običajev je avtor uživanje alkohola in tobaka predstavil kot enega redkih skupnih imeno- valcev, ki imel veljavo nekakšnega "zaščitnega znaka javnega življenja". Prikaz stroškovnikov raznih prireditev na državnem nivoju razkriva vrtoglave vsote, na- menjene za alkohol in tobak, alkoholiziranost pa je po avtorjevem mnenju pod-

pihovala strasti v številnih incidentih skupščinskega življenja prve Jugoslavije.

Problematico alkoholizma je dr. Irena Gantar Godina z Inštituta za slovensko izseljenstvo predstavila v luči etičnega vprašanja, kot si ga je po vzoru Masarykovih smernic zamislilo Narodno radikalno dijaštvo. Širše zasnovanim idejnim in etičnim prizadevanjem slovenske intelektualne mladine, ki so bila pravzaprav del razvejenih in raznovrstnih gibanj v boju proti alkoholizmu in pozivov proti moralnemu propadanju po vsem svetu, je bil temelj zdravo in kakovostno življenje človeka kot posameznika in kot dela narodovega telesa. Ob kritiki alkoholizma je krog mladih intelektualcev okoli glasila Omladina izpostavil tudi potrebo po obči moralni prenovi slovenske družbe, vključno z ženskami, in odklanjanje tujih navad, kakršno je bilo na primer na spornem kodeksu časti temelječe burševstvo.

Dr. Filip Čuček z Inštituta za novejšo zgodovino se je osredotočil na dinamičen odnos lavantinskega škofa, pesnika in narodnega buditelja Antona Martina Slomška (1800-1862) do alkohola oziroma alkoholizma. Znameniti škof je s prižnic grmel proti preveč razširjenemu alkoholizmu, zlasti proti čezmernemu pitju žganja, medtem ko je zmerno pitje vina izjemno cenil; o tem pričajo njegove pesmi, posvečene vinu in vinogradništvu, med drugim tudi ponarodela *En hribček bom kupil*.

Katoliškemu protialkoholnem gibanju zgodnjega 20. stoletja na Slovenskem oziroma enemu njegovih osrednjih aktivistov, Janezu Kalanu (1868-1945) se je posvetil dr. Marko Zajc, prav tako sodelavec Inštituta za novejšo zgodovino. Avtor je analiziral Kalanov nekoliko kontroverzen odnos do pitja alkohola in pojava alkoholizma ter odzive liberalcev na nekonsistentnost njegovih besed in dejanj, kot jih je razbrati iz prispevkov v Slovenskem narodu.

Dr. Tina Bahovec z Oddelka za zgodovino na *Alpen-Adria-Universität Klagenfurt* je skozi analizo časopisnih in arhivskih virov obravnavala protialkoholni diskurz katoliškega narodnega gibanja v združbah slovenskih Korošcev na prehodu iz 19. v 20. stoletje. Protialkoholno gibanje katoliške struje na Koroškem je prikazala kot gibanje s protinemškim nabojem. Le-to je bilo speto z značilnim odporom proti modernizaciji družbe, ki naj bi bila pomemben vzvod za alkoholizem, hkrati pa je predstavljala grožnjo uničenja slovenskega prebivalstva na Koroškem tako v moralnem kot narodnostnem smislu.

Odnos med uživanjem alkohola in vsesplošno psihozo med prvo svetovno vojno in po njej je prikazal dr. Dragan Matič z Inšpektorata RS za kulturo in medije. Avtor je izhajal iz primerjave izrednega stanja vojne in povojne dobe z dekadentno klimo, ki so jo ustvarile pandemije kuge. Glavna predpostavka njegovega prispevka je bila, da vsesplošno pomanjkanje, draginja, tesnobe in travme skupaj z neposredno izkušnjo minljivosti vplivajo na povečano brezbriznost v odnosu do življenja. Upad meril javne morale je avtor orisal skozi opažanja sodobnikov.

Kako so alkoholizem obravnavali zdravniki in psihiatri 19. in zgodnjega 20. stoletja na Slovenskem, je osvetlil dr. Andrej Studen (INZ). Zlasti se je osredotočil na način, na katerega sta Morelovo teorijo progresivne degeneracije "uvozila" psihiatra Ivan Robida in Fran Goestl, ki sta pojav blaznosti povezovala s kroničnim alkoholizmom. V času, ko je alkoholizem pridobil status bolezn, so začeli zdravniki opazovati nagnjenje do pitja in simptome blaznosti na potomcih alkoholikov ter opozarjati na nevarnost npravstvenega propada posameznika in posledično družbe, ki jo tvorijo taki ljudje.

Mag. Janez Polajnar z ljubljanskega Mestnega muzeja je predstavil načine, s

katerimi so skušali preprečiti "naraščajočo nenravnost" v obdobju med obema svetovnjima vojnama. Alkoholikom so zaradi neodgovornosti do sebe in svojih bližnjih ter brezbriznosti do naroda pripeli etiketo manjvredne družbene skupine. Čas, v katerem so dolžnosti do naroda in do države pridobile status splošne norme, so se smernice reševanja propadanja družbe oziroma naroda radikalizirale in so upravičevale tudi sporne etične metode, kot je na primer sterilizacija.

O problematiki alkoholizma v navezavi na slovensko mladino je imela zanimiv prispevek dr. Mojca Šorn (INZ). V mladino, razumljeno kot steber družbe v prihodnosti, je bila v Kraljevini Jugoslaviji usmerjena precejšnja pozornost različnih plasti oblastnih organov ter šolskih in drugih ustanov, ki so se osredotočili zlasti na preprečevanje pitja alkohola pri mladih. Pojav alkoholizma so razumeli kot posledico širokega spektra neurejenih razmer tako na gospodarskem kot socialnem področju. V skladu s tem so zagovarjali tesno sodelovanje vseh institucij, ki so delovale na mladinskem polju, ter opozarjali na pogosto negativen zgled v družinskem okolju.

Borut Batagelj, zgodovinar in arhivist iz Zgodovinskega arhiva Celje, je problematiziral dinamiko stališč glede uživanja alkohola med športniki prve polovice 20. stoletja. Tradicionalno razumljen kot poživilo je alkohol sčasoma pridobil status sredstva, ki ovira športne uspehe, določeno protislovje pa je avtor opazil tudi v prepletu deklarativne ravni in prakse. Kljub temu da se je javno obsojalo zlorabo opojnih substanc v športu, je alkohol ostajal prisoten v športnih dejavnostih.

Prispevek dr. Andreja Pančurja (INZ) je prikazal prepletene vzroke in posledice ponarejanja vina, ki so ga v želji po boljšem dobičku - tudi na račun zdravja pivcev - izdelovali pridelovalci vin že stoletja. Uporaba naravnih in kemičnih dodatkov, ki so proti koncu 19. stoletja sunkovito naraščala v vseh prehrabnih panogah po Evropi, naj bi v sferi vinogradništva dobila še dodaten zalet zaradi epidemije trtne uši v sedemdesetih letih 19. stoletja, ki je drastično zmanjšala proizvodnjo vina. Avtor je sledil tudi zakonskem reguliranju problema, ki je bilo do vinskega zakona iz leta 1907 slabo zastavljeno in še slabše izvajano.

Zgodovinarica in muzejska svetovalka Marija Počivavšek iz Muzeja novejših zgodovine v Celju je predstavila trgovanje z alkoholom in tobakom do druge svetovne vojne in primerjala pomembnejše predpise iz habsburške monarhije in Kraljevine Jugoslavije. Pri tem je detajlno naštel najbolj prodajane alkoholne pijače in tobačne izdelke, osvetlila načine trgovanja in spreminjajoče se sisteme obdavčitve, hkrati pa prikazala, kako je gospodarska kriza v tridesetih letih vplivala na porabo alkohola in tobaka.

Kot zadnji, je svoj prispevek predstavil dr. Zdenko Čepič (INZ), ki se je zelo izvirno osredotočil le na tobak, konkretnije na simbol ljubljanske tobačne tovarne, cigarete Filter 57. Leto 1957 je pomenilo v zgodovini proizvodnje tobačnih izdelkov na ozemlju Jugoslavije prelomnico, saj je zabeležilo prvo cigareto s filtrom, hkrati pa prekinilo tradicijo poimenovanja cigaret po zemljepisnih imenih, zlasti imenih rek. Znan Prešernov verz "*Od nekdanj lepše so Ljubljanke slovele*" na bočni strani paketa Filter 57 po mnenju avtorja predstavlja "tradicijo in kvaliteto ljubljanske tobačne tovarne", podjetja, ki je imelo velik vpliv na podobo in razvoj Ljubljane.

Po predstavitvi prispevkov je dr. Andrej Studen kot glavni in odgovorni urednik znanstvene revije *Zgodovina za vse* navzoče seznanil z vsebino najnovejšega zvezka in naznanil, da bodo v prihodnji številki revije v posebnem tematskem sklopu objavljeni vsi prispevki z omenjenega sestanka.

Mednarodni znanstveni posvet o zgodovini alkohola in tobaka na Slovenskem je opravil nalogo nehvaležnega oranja ledine na področju, s katerim se je v drobcih srečal že tako rekoč vsak zgodovinar. Upoštevajoč to, so zgodovinarji kot celotna skupina svoje delo opravili zelo dobro; njihove ideje in prizadevanja lahko pozdravimo, saj so, maloštevilni in v kratkem roku za zastavitev študij, na inovativen in zelo zanimiv način odstrli raznovrstne vidike raziskovanja zgodovine alkohola in tobaka. Vseeno bode v oči odsotnost primerjalnega vidika, ki je morda marsikateri prispevek v prostorskem oziroma časovnem pogledu obarvala pretirano kričeče in zameglila dinamiko znotraj obravnavane dobe in prostora. Prav tako so podhranjena številna druga obdobja v slovenski zgodovini, ki bi lahko prispevala k doslednejši umestitvi obravnavane tematike v časovni okvir. Primerjave bi lahko dopolnili tudi z izpostavitvijo določenih socialnih skupin (ženske/moški, različne poklicne skupine, socialni stanovi ipd.) glede na to, da različne socialne razmere narekujejo različne odnose do alkohola in tobaka ter ne nazadnje tudi različne vzorce in načine porabe. Ker je delo zgodovinarja vedno odvisno od razpoložljivih virov, bi bilo dobro v raziskovanje tematike vključiti tudi literaturo, ki je zagotovo prava zakladnica ljudskega odnosa do alkohola in tobaka. Menim tudi, da bi vpogled v tematiko bistveno razširila pogosto podcenjena perspektiva ustne zgodovine, ki nudi informativno podlago velike vrednosti, obenem pa lahko igra vlogo izzivalca in dopolnjevalca utrjenih zgodovinskih ugotovitev. Vsekakor je naštetu le dobronameren predlog za prihodnje raziskave, ki bi oplemenitile slovensko zgodovinopisje ne le na področju vsakdanjega življenja in posameznikov, marveč bi osvetlile tudi navzven morda neopazne vzvode, napeljane v preteklo ekonomsko, idejno in politično stvarnost na Slovenskem. Ne nazadnje pa se bo verjetno ob branju člankov, zbranih v *Zgodovini za vse*, utrnile še druge ideje, ki bi si zaslužile priti pod zgodovinarjev drobnogled.

Urška Strle

Mednarodno zborovanje *Geschichte(n) von Gesundheit und Krankheit*, Universität Innsbruck, 3.-4. julij 2008

Društvo za socialno zgodovino medicine (*Verein für Sozialgeschichte der Medizin*) si vse od svoje ustanovitve leta 1998 na Dunaju vztrajno prizadeva za socialnozgodovinsko raziskovanje, ki obravnava medicino kot celosten družbeni pojav. Cilj društva je podpiranje in nacionalno kot tudi internacionalno prepletanje raziskovanja na področju socialne zgodovine medicine z interdisciplinarnih in širših metodoloških vidikov. Vsaki dve leti društvo prireja t. i. Dunajske pogovore o socialni zgodovini medicine (*Wiener Gespräche zur Sozialgeschichte der Medizin*). Poleg tega že od leta 2006 prireja letna zborovanja o generalni temi *Geschichte(n) von Gesundheit und Krankheit*, ki predstavlja osnovo, na kateri se predstavljajo teme in rezultati socialne zgodovine medicine, ki se navezujejo zlasti na avstrijski prostor. Mednarodno letno srečanje v Innsbrucku, ki so ga priredili v sodelovanju z Inštitutom za zgodovino in etnologijo na univerzi v Innsbrucku (*Institut für Geschichte und Ethnologie an der Universität Innsbruck*), je bilo po zborovanjih na Dunaju leta 2006 in v Gradcu leta 2007 torej že tretje po vrsti. Znanstveno srečanje